

## VIII. Why not?

Az ember a világ megismerése során általánosít: keresi a közös és jól felfogható elemeket, összerakja, csoportosítja és kategorizálja a megismert (vagy megismerni vélt) valóságot, mintegy „biztos fogódzókat” készítve önmagának, amelyek mentén a világban – legalábbis hite szerint – biztosabban eligazodhat. Csakhogy eme folyamat során, s éppen annak érdekében, hogy az analitikus megközelítések fárasztó és időben elhúzódó formáit elkerülje általánosító gondolkodása során a világról sztereotípiákat alkot, s ezekbe próbálja belegyűrni a sok esetben számára ismeretlent és értelmezhetetlent.

A sztereotípiákból építkező gondolkodás az előítéletek forrása. Az ismeretlennel, a nyelvi és szokásbeli, vallási vagy habitusbeli mássággal szemben fogalmazódnak meg az előítéletek, amelyek a gondolkodás képességétől, a világ differenciáltabb látásától fosztják meg az ezeket alkalmazókat. Az előítéletek és a sztereotípiák nem azokról szólnak, akikkel kapcsolatosan megfogalmazódnak, sokkal inkább azokról, akik alkalmazzák, mondják ezeket a gondolati és szemléletbeli kliséket. Az előítélet – írta Allport „a személyközi kapcsolatokban megfigyelhető ellenséges viszonylatminta, mely egy teljes csoport vagy annak egyes tagjai ellen irányul, és ezáltal sajátos irracionális funkciókat lát el annak az embernek a személyiségében, akinek előítéletei vannak.”

Az előítéletekre mindenképpen jellemző a téves általánosítás és az ellenséges érzés. A „mi”-tudattal szemben létrejött „ők-tudat”, amely kizár, elutasít, megbélyegez, kirekeszt vagy üldöz. A másik világ a Gonosz világával egyenlő, az idegenével, akinek külseje ijesztő, szokásai romlottak, s tettei, céljai és eszközei értelmezhetetlenek, szokatlanok vagy egyenesen veszélyesek. Az embernek ez az ősi, a manicheus dualizmusra építő kétpólusú (és ebből fakadóan súlyosan

leegyszerűsítő) gondolkodása, amely a világot jókra és gonoszakra, barátokra és ellenségekre stb. osztja fel ősinek mondható, s általában azt a célt szolgálja, hogy az ember igazolja önnön cselekvéseit, tetteit, gondolatait vagy viselkedését. A világnak eme kétpólusú felosztása megjelenik a vallási gondolkodásban (főként, ha az adott vallás nem helyi-regionális, hanem univerzalisztikus tudattal rendelkezik) éppen úgy, miként a politikai elképzelésekben.

A sztereotípiákra építkező ellenségfogalmakat a nyelv kreálja a maga hasonlataival, kifejező eszközeivel, képeivel és metaforáival. Nem maga a nyelv hozza létre az ellenségeskedést: ez már a nyelv politikai instrumentalizálódása; azaz vannak szemantikai oppozíciós struktúrák, amelyek minden nyelvben előfordulnak, és amelyek aztán előhívják a mindenkori ellenségfogalmat. Ilyenek legtöbbször a másokra alkalmazott, leginkább a lelki, elméleti és fizikai betegségére utaló kifejezések (beteg, elmébajos, idióta, gonosz, romlott, züllött, pszichopata, fertőző stb.), avagy bizonyos, az embert hagyományosan undorral vagy ellenszenvvel eltöltő állatokhoz való hasonlítás (disznó, patkány, kígyó stb.)

A kétpólusú gondolkodás a végső formáját a fundamentalizmusban nyeri el. A fundamentalizmus lényege, hogy saját hitét, világról, politikáról, vallásról, erkölcsökről alkotott nézeteit kizárólagossá igyekszik tenni, akár bármilyen eszköz igénybevételével, hiszen megbízója (Istene, parancsolója, felettese, törvényadója etc.) ezt várja el tőle, ennek fejében remélheti a (túlvilági) boldogulást, s erre van szükség ahhoz, hogy a gyűlölt ellenfelet megsemmisítve a világra a végső jó korszaka köszöntsön.

Az embereket alapvetően négy dolog választhatja el, de mindenekelőtt szögezzük le: a nyelv aligha, ugyanis ma már tudjuk, hogy a nyelvek fordíthatóak, s nem szubsztanciálisak abban az értelemben, ahogy a

középkorban ezt hitték: a Babel-tornyáról szóló baljós elbeszélés nyomán sokáig az volt a kérdés, hogy melyik a legigazibb nyelv, a legeredetibb, a legteljesebb, a legtökéletesebb, a legősibb, az, amelyet Isten maga adott az emberiségnek.

Valójában tehát nem a nyelv, hanem a nemzeti hovatartozás (a történelmi nemzetállamok kialakulásától kezdődően), a vallási-felekezeti hovatartozás, valamint a politikai és szociális (gazdasági) ellentétek helyezik, helyezhetik szembe egymással. A nemzeti ellentétek szerencsésen látszódnak oldódni az Egyesült Európában, jóllehet – sajnos – a modernitásnak – mint ez látható és érzékelhető, tetszik, nem tetszik – része maradt a nacionalista, más népek és nemzetek ellen irányuló gondolkodás. A politikai ellentétek szintén oldódni látszanak, főként azt követően, hogy a kétpólusú világ megszűnt, s az európai politika egypólusúvá változott át. Igaz, itt is számítani lehet újabb konfliktusokra, ugyanis a hagyományos jobboldali és baloldali politikai gondolkodás zsákutcába került, de legalábbis mindkét oldalra a megújulás, azaz az új koncepciók kidolgozásának elkerülhetetlen kényszere vár.

Napjaink egyik meghatározó konfliktusforrása leginkább a vallási-civilizatorikus összeütközésekben keresendők, amely konfliktusok mintha átvették volna a korábbi kétpólusú világrend megosztó szerepét, s immár eme vallási-civilizatorikus törésvonalak jelölik ki az új szellemi, spirituális és olykor fizikailag is manifesztálódó (falak, lövészárkok, aknamezők, sérthetetlen törzsi határok stb.) limeseit.

A nagy kérdés a továbbiakban az, hogy a globalizációval szemben megjelenő fragmentációs kísérletek mennyire kezelhetők, kezelhetőek-e az EU számára? Mik azok a tendenciák, amelyek a gazdasági racionalitáson túl valóban szükségessé teszik az EU egész rendszerét, s mik azok, amelyek ezt a politikai szándékot és kohéziós törekvést

igyekeznek megbontani? Mit lehet tenni, milyen érveket és kézzelfogható eredményeket lehet felvonultatni velük szemben?